Volume III (2017)

R. ARIK, *Selçuklu Sarayları ve Köşkleri*. Ankara 2017.
Ankara Üniversitesi Yayınevi, 316 sayfa (279 resim ve
54 çizim ile birlikte). ISBN: 9786051363424

Lokman TAY

Libri: Kitap Tanıtımı, Eleştiri ve Çeviri Dergisi'nde bulunan içeriklerin tümü kullanıcılara açık, serbestçe/ücretsiz "açık erişimli" bir dergidir. Kullanıcılar, yayıncıdan ve yazar(lar)dan izin almaksızın, dergideki kitap tanıtımlarını, eleştirileri ve çevirileri tam metin olarak okuyabilir, indirebilir, dağıtabilir, çıktısını alabilir ve kaynak göstererek bağlantı verebilir.

Libri, uluslararası hakemli elektronik (online) bir dergi olup değerlendirme süreci biten kitap tanıtımları, eleştiriler ve çeviriler derginin web sitesinde (libridergi.org) yıl boyunca ilgili sayının içinde (Volume III: Ocak-Aralık 2017) yayımlanır. Aralık ayı sonunda ilgili yıla ait sayı tamamlanır.

Dergide yayımlanan eserlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.

Atıf Düzeni: L. Tay, *Selçuklu Sarayları ve Köşkleri*. Yazar: R. Arik, *Libri* III (2017) 535-545.
DOI: 10.20480/lbr.2017045

Geliş Tarihi: 08.12.2017 | Kabul Tarihi: 26.12.2017
Elektronik Yayın Tarihi: 29.12.2017

Editörya: Phaselis Research Project
www.libridergi.org

R. ARIK, *Selçuklu Sarayları ve Köşkleri*. Ankara 2017. Ankara Üniversitesi Yayınevi, 316 sayfa (279 resim ve 54 çizim ile birlikte). ISBN: 9786051363424

Lokman TAY*

Türk Sanatı alanında önemli çalışmaları bulunan Prof. Dr. Rüçhan ARIK, uzun yıllar başkanlık yaptığı Kubad Abad Sarayı kazıları ile anılmaktadır. Yazarın Kubad Abad kazılarında çıkan zengin çini ve seramik eserler hakkında detaylı çalışmaları bulunmaktadır. Türk Arkeolojisi açısından oldukça uzun kabul edilebilecek bir süre bu kazıları yürüten Arık, çalışmasında Türk Sarayları hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. *Selçuklu Sarayları ve Köşkleri* adlı bu çalışma Türk Sanatı'nda saray mimarisini başlangıcından Selçukluların sonuna kadar derli toplu şekilde ele alınması bakımından oldukça önemlidir.

Kitap, *Sunuş* (V-VI), *Önsöz* (VII-VIII), *İçindekiler* (IX-X) ve *Bibliyografya* (301-316) kısımları dışında dokuz bölümden oluşmaktadır. Ankara Üniversitesi rektörü tarafından yazılan *Sunuş* (V-VI) kısmından ardından yazarın kaleme aldığı *Önsöz* (VII-VIII) gelmektedir. Kitabın bölümleri sırasıyla; *Giriş* (XI-XV), *Türklerde Saray Mimarisinin Köklerine Genel Bakış* (1-12), *Karahanlı Sarayları* (13-24), *Gazneli Sarayları* (25-54), *Selçuklu Sarayları ve Köşkleri* (55-107), *Anadolu Selçuklu Sarayları* (109-265), *Anadolu Selçuklu Köşkleri* (267-280), *Taht-ı Süleyman Sarayı* (281-292) ve *Son Söz* (293-299) olarak isimlendirilmiştir. Her bölümün kendi içinde başlıkları mevcuttur. Kitap 226 renkli, 53 siyah-beyaz olmak üzere 279 resim ve 54 çizimle birlikte kuşe kâğıda basılmıştır.

Giriş (XI-XV) bölümünde konunun tanımı, sınırları, önemi, araştırma yön-

* Yrd. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Antalya.
lokmantay@gmail.com.tr

temi, yaralanılan kaynaklar ve çalışmada karşılaşılan zorlukları hakkında bilgiler verilmektedir. Özellikle Selçukluların tarihi ve kültürü ve bu kültürü meydana getiren etkenler üzerinde durulmaktadır. Selçuklu öncesi araştırmalar hakkında da bilgi veren yazar, özellikle Türkistan olarak adlandırılan coğrafyanın II. Dünya Savaşı'ndan sonra Stalin'in baskısıyla Orta Asya olarak isimlendirildiğini vurgulamaktadır. Bu bölgedeki çalışmaları başta Rus araştırmacılar olmak üzere Avrupalı bilim insanlarının yürüttüğü de ifade edilmektedir. Yazar, Türkistan konusunda araştırma yapan Türk bilim insanlarından Dr. Emel Esin ve Prof. Dr. Bahaeddin Ögel'i katkılarından dolayı şükranla anmaktadır. Arik, Selçuklu medeniyetini meydana getiren etkenlerin başında Türklerin İslamiyet öncesi kültür ve sanatının etkili olduğunu vurgulamaktadır (XIII).

Türkiye'deki Selçuklu eserleri hakkında yapılan çalışmalarda da bazı zorluklar olduğundan yakının yazar, düzensiz yapılaşma yüzünden özellikle son 60-70 yılda çok sayıda yapının yok olduğunu vurgulamaktadır (XIV). Özellikle Selçuklu saray yapılarının neredeyse tamamının yıkılmış olması arkeolojik verilerin önemini artırmıştır. Yazarın bizzat kendisinin 37 yıldır kesintisiz yürüttüğü Kubad Abad Sarayı kazısı bu konuda önemli bir açığı kapatmıştır (XV). Selçukluların anıtsal saray yapılarının dışında doğal güzelliklere sahip coğrafyalarda çok sayıda köşk yaptığı ve bu köşklere bazılarının da çalışmaya dâhil edildiği ifade edilmektedir. Son olarak Selçuklu saraylarının kökeninden başlayarak ardıllarına kadar bir bütünlük içinde ele alındığı dile getirilmektedir (XV).

Türklerde Saray Mimarisinin Köklerine Genel Bakış (1-12) adlı ikinci bölümde, tarihi kaynaklar ve arkeolojik verilerden hareketle Türklerin İslam dinini kabul etmeden önce de saraylar yaptıkları belirtilmektedir. Kaynaklarda anlatılanlar ve arkeolojik veriler Kök Türklerin oldukça zengin madeni eserlere sahip olduklarını gösteriyor. Ve bu da böylesine zengin sanat eserlerine sahip olan bir milletin basit göçebeler olamayacağını kanıtlıyor (1-2). İç Asya'da bilinen en eski saray yapılarının Türgişler zamanında yapılmaya başlandığı bilinmektedir (4). Genellikle dört eyvanlı merkezi planlı olan Eski Türk saray ve köşklarinin konutların büyütülmüş hali olduğu kabul edilmektedir (4). Uygurların yaşadığı bölgelerde çok sayıda saray, ev ve tapınak yaptığı kaynaklardan ve kalıntılardan bilinmektedir. Özellikle Karabalgasun ve Hoço şehirlerindeki sarayların kalıntıları günümüze ulaşmıştır. Hoço'nun merkezindeki Khan-Tura diye anılan saray, etrafı surlarla çevrili yüksek bir set üzerine inşa edilmiştir (6-7). Uygur dönemi duvar resimlerinde görülen asilzadeler

saray yaşantısına dair bilgiler sunmaktadır (8-10).

İslamiyet'ten önceki İran ve Türkistan şehirleri "Dîz" denen büyük bir kale ile "Şehristan" denen kentten oluşmaktaydı (10). Türk İslam Dönemi şehirleri ise: kale, şehristan ve rabad olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Kale: Hükümdarlık ve yönetim için saray, beylere ait binalar, darphane ve hapishaneyi içerir. Şehristan'da: Kapalı çarşı, dükkânlar camiler, hamamlar, saray mensupları, memurlar ve tüccarların konutları, medrese ve kervansaraylar bulunmaktadır. Rabad: Pazar yeri, zanaatkârlar, bahçıvanlar ve tarla sahiplerinin olduğu bölüm (11).

Karahanlı Sarayları (13-24) başlıklı bölüm İslam'ın gelişinden Moğol öncesi dönem İç Asya ve İran tarihi hakkında bilgi ile başlıyor (13). Karahanlılar 840 yılında Satuk Buğra Han tarafından İslamiyet'in resmî din ilân edilmesiyle, ilk Müslüman Türk Devleti olmuştur (13). Kaynaklardan ve arkeolojik verilerden hareketle Karahanlı Dönemi'ne tarihlendirilen Samarkand Afrasyab Sarayı ile Tirmiz Sarayı anlatılmaktadır. 1989 yılında Fransız-Özbek arkeoloji ekibi Semerkand-Afrasyab'da kalenin doğu yüzündeki terasta yaptıkları kazıda VIII. yüzyıla tarihlendirdikleri Dar-el İmara denen idari yapıyı bulmuşlardır (15). 2000 yılında da bu yapının yakınındaki VIII. yüzyıla ait sarayın kazısına başlanmıştır. Çok sayıda boyalı alçı parçanın bulunduğu bu kazıda çıkarılan sarayın, kare planlı bir avluya açılan dört eyvanlı plan şemasına sahip olduğu anlaşılmıştır (15-16). Bu alanda yapılan kazılarda altı adet de köşk tespit edilmiştir.

Surlarla çevrili olan Tirmiz Sarayı, şehrin dışında konumlandığı için "Şehir Dışı Sarayı" veya "Hükümdar Sarayı" olarak adlandırılmaktadır (19-20). XI-XII. yüzyıllara tarihlendirilen Tirmiz Sarayı da dört eyvanlı avlulu plan şemasına sahiptir (20). Sarayın duvarları ve taşıyıcı ayakları pişmiş toprak levhalarla kaplanmıştır. Ancak bu levhaların üzeri daha sonra alçı süslemelerle tekrar kapatılmıştır. Bu alçı süslemelerdeki hayvan üslubu dikkat çekicidir (21-24).

Gazneli Devleti'nin kuruluşu hakkında kısa bir bilgi verilerek başlanan *Gazneli Sarayları* (25-54) bölümünde bu döneme tarihlendirilen saraylar incelenmiştir. Bunlar arasında en önemli yeri kuşkusuz Hilmend Nehri kenarına konumlandırılmış olan Leşger-i Bazar Sarayları oluşturmaktadır (27). Bugün Afganistan sınırları içerisinde bulunan ve 8 km. uzunluğunda 2 km. eninde büyük bir metropol oluşturan Bust harabeleri içerisinde çok sayıda saray ve

köşk yapısı bulunmaktadır (27). Tamamı kerpiçten yapılmış olan Leşger-i Bazar, bir çekirdek etrafına çeşitli yapı gurupları eklenerek oluşturulmuştur (30-33). Bunlardan en eskisi Merkez Saray olarak adlandırılan yapıdır. Nehir terasına iki katlı olarak inşa edilen yapı, kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlıdır (30). Büyük Nehir Köşkü olarak adlandırılan yapı da iki katlıdır (32). Çeşitli tarihi kaynaklardan alıntılar yapılarak; Merkez Saray ve Büyük Nehir Köşkü'nün Gaznelilere değil Samanîlere ait olabileceği ve X. yüzyıla tarihlenebileceği ifade edilmektedir (33).

Külliyenin en büyük yapısını Gazneli Mahmud Sarayı oluşturmaktadır (34). Temeli tuğla, onun üzeri kerpiçle inşa edilen saray, dört eyvanlı açık avlulu plan şemasına sahiptir (36). Sarayın güney cephesinde kible duvarına paralel iki sahnalı Leşger-i Bazar Ulu Camisi yer almaktadır (36). Leşger-i Bazar Sarayı'nın taht salonundaki muhafızların tasvir edildiği freskler oldukça önemlidir (37-38). Burada yer alan fresklerin Uygur Duvar resimlerinin devamı olduğu görülmektedir (40-43). Leşger-i Bazar Sarayı duvar resimlerinde görülen konuların Selçuklu sultanları tarafından hem İran'da hem de Anadolu'da devam ettirildiği belirtilmektedir (46).

Gazneli Mahmud'un oğlu 3. Mes'ud'un yaptırdığı saray kendi adıyla anılan minarenin 300 m. doğusunda bulunmaktadır (47). İnşasında genellikle kerpiç kullanılmış olan 3. Mes'ud Sarayı açık avlulu dört eyvanlı plan şemasına sahiptir (47). Avlusu mermer döşeli olan yapının duvarlarında, mermer, pişmiş toprak ve alçı kaplama şeklinde zengin süslemeler yer almaktadır. Bu süslemeler içerisinde hayvan tasvirleri önemli bir yeri oluşturmaktadır (49-50). III. Mes'ud'un ölümünden sonra oğlu Arslanşah bu sarayı terk etmiş, 1221 yılında ise Cengiz Han bütün Gazne ülkesini yıkmıştır (54).

Selçuk Bey tarafından kurulan Büyük Selçuklu İmparatorluğu, Tuğrul Bey'in 1040 yılında Dandanakan Savaşı'nda Gaznelileri yenmesiyle tüm Horasan'a hâkim olmuşlardır (55). *Selçuklu Sarayları ve Köşkleri* (55-107) başlıklı bu bölümde Selçuklu döneminde ve sonrasında ortaya çıkan Atabeğlikler döneminde inşa edilen saray ve köşkler incelenmiştir. Öncelikle Merv ve Rey gibi Selçukluların önemli şehirleri hakkında bilgi verilmiştir. Tarihi kaynaklar Merv'in XII. yüzyılda 200.000 civarında bir nüfusa, 10 kütüphaneye ve 12.000 cilt kitaba sahip olduğunu kanıtlamaktadır (56). Böylesine gelişmiş bir şehirde kütüphanelerle birlikte muhtemelen çok sayıda köşk ve saray da inşa edilmiş

olmalıdır. Ancak bunlar büyük oranda günümüze ulaşamamıştır. Bazı araştırmacılar tarafından kütüphane olabileceği de belirtilen *Büyük Kız Kalesi* adlı köşk, iki katlı dikdörtgen planlı anıtsal bir yapıdır (57). Kerpiç malzemeden inşa edilmiş olan köşkün dış cepheleri yarım silindirik dilimlerle hareketlendirilmiştir. Benzer bir kuruluşa sahip olan *Küçük Kız Kalesi* olarak adlandırılan yapıda dikdörtgen planlı iki katlı olarak planlanmıştır (59). Bu yapının da dış cepheleri yarım silindirik dilimlerle hareketlendirilmiştir. Her iki yapıda iç avlu ya da hol niteliğinde büyük bir mekân etrafında düzenlenmiş merkezi plana sahiptir (59).

Merv şehrindeki XI.-XII. yüzyıllara tarihlendirilen Saray: Sultan Köşkü ve Divanhane olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır (60). Kerpiç ve tuğla ile inşa edilmiş olan iki katlı yapı, dört eyvanlı açık avlulu plan şemasına sahiptir (61). Tarihi kaynaklar Moğol istilasıyla yıkılan Merv’de günümüze ulaşamamış çok sayıda saray ve köşkün olduğunu bildirmektedir (63).

Büyük Selçuklu döneminin İran’daki önemli şehirlerinden bir diğeri Rey’dir (65). Kaynaklar Merv’de olduğu gibi burada da günümüze ulaşamamış çok sayıda saray ve köşkün bulunduğunu yazmaktadır. Bu yapıların günümüze ulaşamamasındaki etkenlerin başında ise 19. yüzyılda yapılan kimi resmi ve bilimsel görünüşteki kazılar gösterilmektedir (65). Söz konusu kazılardan çıkan alçı parçalar Rey Sarayı’nın varlığını kanıtlamaktadır. Duvar süslemesi olarak kullanılan alçı panolardan birinde özellikle taht sahnesinin işlenmiş olması bu parçanın günümüze ulaşamamış olan Rey Sarayı’na ait olduğunu düşündürmektedir (74-82). Selçuklu dönemi kazılarında Rey başta olmak üzere birçok şehirde insan boyutunda boyalı alçı heykeller bulunmuştur. Bu durum İslamiyet’in figür tasvirine yönelik tavrı konusunda erken genelleme yapmanın yanlışlığını ortaya koymaktadır (83-96).

Selçuklu dönemi saray ve köşkleri anlatıldıktan sonra Irak ve Suriye’deki Atabeglikler tarafından inşa edilen saraylar incelenmiştir (96-97). Bunlardan ilki Suriye’nin Rakka şehrinde bulunan Kasr El-Banat’dır (Kızlar Sarayı). İç Asya ve İran geleneğini sürdüren yapı, bir avlu etrafında eyvanların olduğu merkezi plan şemasına sahiptir (98). Musul’da bulunan Kara Saray’dan günümüze iki eyvan ulaşmıştır (99). Moloz ve düzgün kesme taşla inşa edilen yapının duvarlarında zengin alçı süslemelerin olduğu kalan parçalardan anlaşılmaktadır (100-102). Sincar Gu-Kummed Saray/Köşkü’nde yapılan kazılarda iki mekân tespit edilmiştir. Bu mekânlardan birinde mermer ve çini parçalar

bulunmuştur (103). Yapının taştan oyulmuş taht nişi kalın bir bordürle çerçeveselenmiştir (103-105). Bölüm Büyük Selçukluların Anadolu'ya akınları ve Anadolu Selçuklu tarihi hakkında kısa bir bilgi ile sonlanmaktadır (106-107).

Çalışmanın ana konusunu oluşturan *Anadolu Selçuklu Sarayları* (109-265) başlıklı bölümde kaynaklardan ve arkeolojik verilerden hareketle tespit edilen saraylar incelenmiştir. Anadolu Selçuklu döneminde başkent Konya ile taht şehirleri Antalya ve Alanya başta olmak üzere birçok kentte saray ve köşkler yaptırılmıştır (109). Ancak bu yapıların büyük çoğunluğu tamamen yok olmuştur. Söz konusu sarayların bazıları arkeolojik çalışmalar neticesinde ortaya çıkarılırken; bir kısmının ise sadece adı bilinmektedir (109). Kaynaklarda geçen bilgilerden hareketle isimleri ve yaklaşık olarak yerleri tespit edilen saraylara örnek olarak Akşehir Sarayı (109-110), Kayseri Sarayı (Devlethane) (110), Malatya Sarayı (110-111), Ankara Sarayı (112-113) ile Antalya Sarayı ve Aspendos Selçuklu Köşkü (113-116) sayılabilir. Bu yapılardan bazıları sadece kaynaklarda geçerken, bazılarına yönelik (Antalya Sarayı) buluntular mevcuttur.

Kalıntıları günümüze ulaşan saraylardan düzgün kesme taş malzemeyle inşa edilmiş olan *Anı Sarayı* (117-119) bodrumla birlikte üç katlıdır. Açık avlulu ve tek eyvanlı plan şemasına sahip olan yapının renkli taş işçiliği ile hareketlendirilmiş taş kapısı dikkat çekicidir. Sarp bir kaya üzerine kurulmuş olan *Hasankeyf "Büyük Saray"* (120-122) moloz ve düzgün kesme taş malzeme ile inşa edilmiştir. Kazılarla ortaya çıkarılan *Diyarbakır Sarayı* (120-126) dört eyvanlı açık avlulu plan şemasına sahiptir. Avlunun ortasındaki çini ve mozaik kaplamalı selsebil ve havuz oldukça önemlidir. Yazar klasik mozaik tekniğinin Türk Sanatı'nda ilk defa bu yapıda kullanılmış olabileceğini ifade eder (125). Günümüzde Kayseri Şeker Fabrikası'nın arazisi içinde kalan *Kayseri Keykubadiye Sarayı* (126-129) kazılarla ortaya çıkarılmaya çalışılan eserlerdendir. Yapılan kazılar sonucu çıkarılan buluntulardan Keykubadiye Sarayı'nın geniş bir araziye serpiştirilen çeşitli köşklere oluşan bir külliye olduğu anlaşılmaktadır (129).

Akdeniz'e uzanan bir yarım ada üzerine kurulu olan *Alanya İç Kale Sarayı* (129-142) Selçuklu Sultanları için kışlık merkez görevi görmüştür. Sarayın taht salonu üç yandan revaklarla çevrili açık avlulu ve tek eyvanlı bir planlamaya sahiptir (135). Sarayın kazılarında çok sayıda çini ve alçı ile birlikte duvarlarda zikzaklardan oluşan freskler bulunmuştur. Alâeddin Keykubad'ın

unvan ve lakaplarının yazılı olduğu sekiz köşeli yıldız çini, bugüne kadar bulunan tek örnek olması bakımından önemlidir (140).

Anadolu Selçukluların başkenti Konya'nın merkezinde Alâeddin Tepesi olarak adlandırılan höyüğün kuzey eteğindeki yapı kalıntısı *Konya 2. Kılıç Arslan (Alâeddin) Köşkü* (143-160)'dür. Kitabesinden 2. Kılıç Arslan tarafından yaptırıldığı anlaşılan saraydan günümüze küçük bir köşk kalıntısı ulaşmıştır. Kalan izlerden yapının düzgün kesme ve moloz taşla birlikte tuğla ve kerpiç malzemeyle inşa edildiği anlaşılmaktadır (148-150). Günümüze sadece kalıntıları ulaşan yapının planı anlaşılamamaktadır. Ancak yapılan kazılarda son derece önemli çini buluntular elde edilmiştir. *Kılıç Arslan Köşkü Çinileri* (152-157) başlıklı bölümde bu çini buluntular incelenmiştir. Bunlar arasında oldukça zahmetli ve pahalı bir teknik olan minai (heft reng-yedi renk) tekniğinde yapılmış olan örnekler kullanım yeri belli olan şimdilik ilk ve tek saray çini olması bakımından önemlidir (152). *Kılıç Arslan Köşkü Alçı Bezemeleri* (157-160) adlı bölümde köşkün kazılarında çıkarılan zengin alçı parçalar tanıtılmıştır. Günümüzde farklı müzelerde sergilenen alçı örnekleri Selçukluların çini süsleme kadar zengin alçı süslemelere de sahip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Yazarın 37 yıl kazı başkanlığını yürüttüğü *Kubad Abad Sarayı* (160-265) kitabın en geniş bölümünü oluşturmaktadır. Kalıntıları büyük oranda günümüze ulaşan tek Selçuklu Sarayı olması ve hakkında çok bilgi bulunmasından dolayı bu bölüm çok sayıda alt başlığa bölünmüştür. Planı ve mimarisi anlaşılabilen günümüze ulaşmış tek Selçuklu Sarayı olan Kubad Abad Sarayı Beyşehir Gölü'nün güneybatı kıyısında kayalık bir yarım ada üzerine kuruludur (160-161). Bölümün girişinde sarayın kuruluşundan günümüze kadar geçirdiği dönemler ve tarihçesi hakkında bilgi verilmektedir. Selçuklu tarihçisi İbn-Bibi sarayın inşa macerasını eserinde ayrıntılı olarak anlatmaktadır. İbn-i Bibi'nin anlatımlarından sarayın planının bizzat Alâeddin Keykubad tarafından çizildiği ve sultanın av emiri ve mimarı olan Sadeddin Köpek tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır (161-162). Saray bu yönüyle de oldukça önemlidir.

Kubad Abad Külliyesi (167-182) alt başlığında sarayı meydana getiren birimler ve bunların birbiriyle olan ilişkileri hakkında bilgi verilmektedir. Külliye, sur ile kuşatılan birbiriyle bağlantılı avlular içine serbest düzende yerleştirilmiş köşk ve hizmet binalarından oluşmaktadır. Kubad Abad bu yönüyle Edirne ve Topkapı saraylarına öncülük etmiştir (168). Külliyei oluşturan bu

köşk ve hizmet birimleri ayrıntılı olarak tanıtılmıştır.

Külliyenin 2. avlusunda bulunan *Küçük Saray* (182-187) iki katlıdır. Üst katı insan eliyle yıkılmış olan yapının zemin katı, planı anlaşılacak kadar sağlamdır. Düzgün kesme taşla kaplı olduğu anlaşılan yapının planı; taç kapıdan sonra bir vestibül, salon (hol) ve taht eyvanı ile bunların iki yanına dizilen odalardan oluşmaktadır (184). Küçük Saray'ın güneyinde göl kıyısında kurulmuş olan iki bölümlü *Tersane (Kayıkhane)* (187-189), bugün için Anadolu Selçuklu Döneminden günümüze ulaştığı bilinen tek göl tersanesidir.

Külliyenin en büyük yapısı 3. avlu içerisinde bulunan *Büyük Saray*'dır (190-197). Yapı, ön avlu, kabul salonu ve harem denilen üç ana bölümden oluşmaktadır. Plan olarak Küçük Saray'ın planını tekrar etmektedir. Kaba yontu ve moloz taşla inşa edilen yapının duvarları ahşap hatıllarla desteklenmiştir (193). Büyük Saray'ın kazısında çok sayıda çini bulunmuştur. Ancak bunlar ayrı bir başlık altında inceleneceği için burada değinilmemiştir. Büyük Saray'ın duvarına bitişik olarak inşa edilmiş olan Büyük Saray Hamamı, soyunmalık, ılıklik ve sıcaklık bölümlerinden oluşmaktadır (195-197).

Kubad Abad Sarayı Külliyesi'nde sultanın av partileri düzenlediği düşünülen ve *Avlak (Paradayson)* olarak adlandırılan bir alan da mevcuttur (198-199). Beyşehir Gölü'nde Kubad Abad Sarayı kıyısından yaklaşık 3,5 km kadar kuzeydoğuda kayalıklardan oluşan bir ada üzerindeki yapı *Kız Kalesi* (199-210) olarak adlandırılmaktadır. Bizans dönemine ait bir geçmişe sahip olan Kız Kalesi Selçuklu sultanları tarafından yeniden düzenlemiş ve dinlenmek, eğlenmek ve korunmak üzere kullanılmıştır (199-200).

Kubad Abad Sarayı mimari buluntuları bu şekilde sonlandırılırken kısa bir değerlendirme yapılmıştır. Bu bölümde tespit edilen yarım daire planlı büyük çini fırını da anlatılmaktadır. Bunun dışında külliyeinin inşası sırasında çini ustalarının sarayın çeşitli yerlerine geçici fırınlar yaparak çalıştıklarını, daha sonra da bunları bozarak kapattıkları ifade edilmektedir (210).

Mimari ve çini fırınlarıyla ilgili gerekli bilgiler verildikten sonra sarayın mimari dekorasyonunda en önemli yeri tutan çinilerin anlatıldığı, *Kubad Abad Çinileri* (211-240) başlıklı bölüm gelmektedir. Sır altı ve lüster teknikleriyle işlenen Kubad Abad çinilerinde, insan, hayvan ve bitkisel tasvirlerin yanında; çift başlı kartal, tavuş kuşu, hayat ağacı, sfeks, ejder, siren ve grifon gibi fantastik yaratıklar da işlenmiştir (211). İçerisinde mavi rengin kullanıldığı

ve 'sır içi boyama' olarak adlandırılan bir gurup lüster çini oldukça ilginç örneklerdir (222). İnsan tasvirleri içerisinde elinde kadeh ya da çiçek tutan, bağdaş kurarak oturmuş insan figürleri İslamiyet öncesi Türk resim ve heykel sanatının devamı niteliğindedir (218). Çinilerin saray duvarlarına yerleştirilmesinde sekiz kollu yıldız ve haç kompozisyonu uygulanmıştır (222).

Kubad Abad çinileri arasında Depo Çinileri olarak adlandırılan örnekler de ilginç bir gurubu oluşturmaktadır. Zeminden 140 cm derinde ve 16 kat halinde istiflenmiş olarak bulunan yıldız ve haç biçimli çiniler sarayın diğer bölümlerinde bulunan çinilerden farklıdır (225). Depo çinileri arasında okunun yayını çeken avcı figürü ile yorgan altında yatan erkek ve kadın figürü ilk kez burada karşımıza çıkan örneklerdir (227).

Kubad Abad Sarayı bezemeleri arasında bir diğer gurubu *Alçılar* (240-245) oluşturmaktadır. Anadolu Selçuklu Sanatında çok fazla tercih edilmeyen ve çiniye oranla daha dayanıksız bir malzeme olan alçılar maalesef büyük oranda yok olmuştur. Yapılan kazılardan dolap nişi şeklinde küçük parçalar tespit edilebilmiştir.

Sarayın günlük kullanım eşyaları arasında en önemli yeri alan seramikler yapım tekniklerine göre: *Lüster Seramikler* (249), *Seladon* (250), *Sgraffitto Seramikler* (250-251), *Slip Teknikli Seramikler* (252), *Tek Renk Sırlı Seramikler* (252-253) ve *Sırsız Seramikler* (254) olmak üzere alt başlıklar halinde tanıtılmıştır. Anadolu Selçuklu sultanlarının yaşadığı sarayda kullanılan bu eserler muhtemelen dönemin en iyi işçiliğine sahip seramikleriydi. Ancak diğer eserlere oranla tahrip olması daha kolay olan seramikler büyük oranda kırık olarak bulunmuştur.

Kazılar sırasında çıkarılan küçük buluntular arasında diğer bir gurubu *Camlar* (255-258) oluşturmaktadır. Özellikle Suriyeli ustalar tarafından yapıldığı kabul edilen 30,5 cm. çapındaki tabak dikkat çekicidir. Kazılarda çıkarılan *Metaller* (258-262): temrenler, çakmak, kilit, kâse, kapı aksamına ve süslemesine ait parçalar, binicilikle ilgili buluntular ve gemi yelken makarası şeklinde sıralanabilir. Bunlar arasında kedi şeklindeki bronz kilit ilginç bir örnektir.

Tarih öncesi bir yerleşim yeri üzerine kurulmuş olan Kubad Abad kazılarında çıkarılan buluntular *Tarih Öncesi Kubad Abad* (262-263) başlıklı bölümde incelenmiştir. Bu bölümde Küçük Saray'ın avlusunda bulunan Erken Tunç Çağı'na ait mezardan çıkan zengin buluntular dikkat çekicidir. Son olarak; *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Kubad Abad ve Çevresi* (264-265) başlıklı

bölümde Küçük Saray'ın duvarlarında tespit edilen devşirme malzemeler tanıtılarak bölüm sonlandırılmıştır. Bu şekilde Anadolu Selçuklu Sarayları ve Kubad Abad Sarayı ile ilgili bölüm tamamlanmıştır.

Anadolu Selçuklu sultanları önemli şehirlerde inşa ettirdikleri sarayların dışında, ormanlar, bağlar, bahçeler içinde; akarsu, deniz ve göl kenarlarında çok sayıda köşk yapısı inşa ettirmişlerdir. *Anadolu Selçuklu Köşkleri* (267-280) başlıklı bu bölümde kaynaklardan ve arkeolojik verilerden hareketle tespit edilen bu köşkler incelenmiştir. *Alanya Şikârthane Köşkü* (268), *Alanya Buzağı Avlusu Köşkü* (268-271), *Kayseri Argıncık (Cırgalan) Haydar Bey Köşkü* (271-273), *Kayseri Hızır İlyas Köşkü* (273-276), *Malanda Köşkü* (276-279) ve *Alara Kalesindeki Köşk* (279-280) olmak üzere bu bölümde altı adet köşk tanıtılmıştır. Kalıntıları günümüze ulaşan bu köşkların çoğunluğu iki katlı bazıları ise tek katlıdır. Hem eğlence ve av köşkü hem sultanların yolculuklarda konaklama ve dinlenme yeri hem de haberleşme ve denetleme yeri olarak kullanılan bu yapılarda: hamam, çeşme, sarnıç ve kuyulara su getiren künkler bulunmaktadır (267).

Taht-ı Süleyman Sarayı (281-292) adlı bölümde İran'da kurulmuş olan İlhanlı Dönemine tarihlendirilen bir külliye incelenmiştir. Akameniş, Sasani ve Moğol döneminden yapıların bulunduğu külliye Güney Azerbaycan'da bir krater gölün kıyısına yazlık saray olarak inşa edilmiştir (281-283). Farklı dönemlere ait çok sayıda yapıdan meydana gelen külliyenin sekizgen planlı köşkleri dikkat çekicidir (285-286). Yapılan kazılarda sarayın içten ve dıştan zengin çinilerle bezendiği tespit edilmiştir. Söz konusu çinilerin hamur ve işçilik kalitesi ile motif ve kompozisyon bakımından Selçuklu saraylarındaki örneklerle olan benzerliği *Taht-ı Süleyman Sarayı*'nın 'Post-Selçuklu' olarak adlandırılmasına olanak sağlamıştır (287). Bu gerekçeyle de yapının çalışmaya dâhil edildiği ifade edilmiştir.

Ayrı bir *Değerlendirme* başlığı olmayan kitapta, her bölümün sonunda yapılan kısa değerlendirmelerle birlikte *Son Söz* (293-299) bölümü biraz da bu eksikliği kapatacak nitelikte hazırlanmıştır. Bu bölümde çalışmadan elde edilen bilgilerin genel bir yorumlaması yapılmıştır. Bu bağlamda kitabın esas konusunu oluşturan Selçuklu saray ve köşklarının, öncülleri ve ardılları ile sıkı bir ilişki içerisinde olduğu vurgulanmıştır. Bununla birlikte Türklerin İslamiyet öncesindeki geleneklerini devam ettirmelerinin yanında karşılaştıkları yeni

kültürlerden de etkilendikleri ifade edilmektedir (293-296). A.U. Pope tarafından İran tarihi ve sanatları üzerine hazırlanan 14 ciltlik eserde Büyük Selçuklu İmparatorluğu döneminde oluşan stil için kullanılan ‘Selçuklu Rönesansı’ deyimini oldukça önemlidir (294). Türk İslam dönemi saraylarının genellikle külliye şeklinde çok sayıda yapıdan meydana geldiği ve bu da İslam öncesindeki “*Çadırılı ordugâhların taşta tercümesi*” olarak yorumlanmaktadır (295). Mimari açıdan genellikle dört eyvanlı açık avlulu plan şemasının görüldüğü sarayların büyük oranda tahrip olması kazı buluntularının önemini artırmıştır (296). Özellikle saray süslemelerinde kullanılan çiniler bu açıdan son derece önemlidir. Selçuklu saray çinileri arasında Kubad Abad çinileri ayrı bir yere sahiptir. Ancak Konya II. Kılıçaslan Köşkü’nde bulunan minai çini, şimdilik kullanım yeri bilinen tek minai örnek olarak belirmektedir (296).

Son olarak yazar, gerek İran’daki gerekse Anadolu’daki Selçuklu saray ve köşklarinin yoğun tahribata uğradığını belirterek; mevcut verilerle bir genelleme yapmanın yanlış olacağını vurgulamaktadır. Ayrıca arkeolojik çalışmalarda somut verilere ve bilgilere ulaşmanın önündeki en büyük engelin doğal afetler kadar uzman ve aydın sayılacak insanların olduğu ifade edilerek çalışma noktalanmıştır (299). *Bibliyografya* (301-316) bölümünde çalışmada yararlanılan kaynakların tamamı yazar soyadlarına göre alfabetik olarak sıralanmıştır. En sonda ise elektronik kaynaklara yer verilmiştir (316).

Kitap, İslamiyet Öncesi Türk döneminden başlayarak; Anadolu Selçuklularının sonuna kadar Türklerde saray mimarisini derli toplu konu edinmesi bakımından oldukça önemlidir. Kaynaklardan tespit edilen ve çoğunluğu günümüze ulaşamayan Anadolu Selçuklu ve öncesine ait saray ve köşkların bir bütün olarak bilim dünyasına sunulmuş olması kitabın önemini artırmaktadır. Anadolu Selçuklu Devleti yıkıldıktan sonra, Selçuklu sultanlarının kullandığı sarayların büyük çoğunluğu önemini yitirmiş ve zamanın yıpratıcı etkisine maruz kalmıştır. Buna insan eliyle yapılan müdahaleler de eklenince söz konusu yapılar için kaçınılmaz son hızlanmıştır. Bu çalışmayla en azından kalıntıları bulunan yapıların belgelenmesi sağlanmıştır. Ayrıca günümüze ulaşan örneği bulunmadığı için bilinmeyen Selçuklu konut mimarisi hakkında da bilgi edinmemizi sağlayan köşklar kitabın önemini artırmaktadır. Sonuç olarak kitap; Anadolu Selçuklu ve öncesi, saray mimarisi hakkında önemli bir eksikliği kapatacak nitelikte bir eser olarak değerlendirilebilir.